

POZİTİVİST ANLAYIŞIN SON DÖNEM OSMANLI DÜŞÜNCESİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNE BİR ÖRNEK: ABDULLAH CEVDET*

Mürsel Tekin¹

Öz

XIX. yüzyılın ilk yarısında Auguste Comte tarafından sistemleştirilen pozitivizm akımı, deneye ve gözleme dayalı bilginin, tek geçerli bilgi türü olacağı varsayımından yola çıkan bir düşünce sistemidir. Pozitivizmi hazırlayan nedenlerin başında Fransız İhtilali ve aydınlanma düşüncesi yer almaktadır. Pozitivizmin Osmanlı düşüncesine girişi, devletin en buhranlı dönemini yaşadığı XIX. Yüzyıla denk gelir. Islahat hareketlerinin hız kazandığı, buna bağlı olarak batıcılık düşüncesinin iyiden iyiye hissedildiği bu yüzyılda, batı kaynaklı düşünce akımları da Osmanlı düşüncesinde kendilerine yer bulmaya başlamışlardır. Batılılaşma çerçevesi içerisinde Fransa'ya gönderilen öğrenciler ve tercüme eserler vasıtasıyla kendisini ortaya koyan pozitivizm, dönemin birçok düşünürünü etkilemiştir. Pozitivizmden etkilenen düşünürlerden birisi olarak Abdullah Cevdet, siyasi ve kültürel birçok alanda düşüncelerini bu doğrultuda dile getirmiştir. Cevdet'in düşünceleri başta yaşadığı dönem olmak üzere, kendisinden sonra da günümüze kadar ulaşmış ve pozitivist-materyalist cemahta kendisine yer bulmuştur. Halifelik müessesesini bünyesinde barındıran bir imparatorluk olarak Osmanlı'nın, pozitivist-materyalist görüşleri benimseme eğiliminde çok da istekli bir eğilim sergilemediği düşünülmektedir. Tüm eleştirilere ve kabullenememelere rağmen Abdullah Cevdet ve pozitivist fikirleri son dönem Osmanlı düşüncesinde sağladığı fikri dinamizm sebebiyle, düşünce dünyamız açısından olumlu bir etkiye sahip olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Pozitivizm, Osmanlı Düşüncesi, Abdullah Cevdet

AN EXAMPLE OF THE EFFECT OF POSITIVIST UNDERSTANDING ON THE LASTEST OTTOMAN THOUGHT: ABDULLAH CEVDET

Abstract

The positivism movement, systematized by A.Comte in the first half of the 19th century, is a system of thought based on the assumption that certain knowledge can only gained through experiment and observation. The French Revolution and the idea of enlightenment are among the reasons that construct positivism. The introduction of positivism in Ottoman thought coincides with the 19th century in which the state lived its most depressing period. In this century, where the reform movements gained momentum and the idea of Westernization felt better, the Western thought started to find a place in Ottoman thought. The positivism that manifested itself through students who were sent to France within the framework of the westernization and translated works influenced many thinkers of the period. Abdullah Cevdet, as one of the thinkers affected by positivism, expressed his thoughts in many areas in political and cultural fields. Cevdet's thoughts reached to the present day, and he found a place in positivist-materialist domain. The Ottoman Empire including the institution of the caliphate did not take an enthusiastic attitude to adopt positivist-materialist views. Despite these criticisms, Abdullah Cevdet and his positivist ideas have had a positive effect on our thinking world due to the dynamism of thought he provides in Ottoman thought.

Key Words: Positivism, Ottoman Thought, Abdullah Cevdet

* Bu makale "324975" numaralı "19. Yüzyılda Batı'daki Pozitivist Akıl Anlayışının Türk Düşünürleri Üzerindeki Etkisi" isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

¹ Araştırma Görevlisi, Kırklareli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, mursel.tekin@klu.edu.tr

Giriş

Osmanlı Devleti'nin son dönemleri olan XIX. ve XX. Yüzyıl hem siyasala hem de sosyal bakımından çalkantılı olarak geçmiştir. 1699 Karlofça Antlaşması ile birlikte siyasi ve askeri alanlarda gerilemenin resmi bir hal aldığı Osmanlı Devleti'nde, bu gerilemeye paralel olarak hemen tüm alanlarda ve kurumlarda bir yozlaşmanın iyiden iyiye hissedildiği açıkça görülmeye başlamıştır. Osmanlı Devlet yönetiminde gerileme emarelerinin görülmeye başlamasından çok sonraları bir arayış başlamıştır. Bunun iki nedeni olabilir: İlk olarak geçmiş dönemlerde çok güçlü olan devlet, zayıflığı ya da gerilemeyi zamanında fark edememiş olabilir. İkinci sebep ise, yönetimin özgüven duygusunun fazla oluşundan dolayı gerilemeyi kabul etmemiş olduğu düşüncesidir. Sebeplerinin ne olduğu tartışılarsun, önlem almadaki geç kalmışlık tıpkı geç kalınmış bir tedavi misali çözüme ulaşmada zorlukları ve imkânsızlıkları da beraberinde getirmiştir.

Tam olarak tespit edilmeyen eksiklikler ve geç kalınmışlıklara gösterilen hızlı tepkisellik, her alanda şekilcilikten öte gidememiştir. Batı karşısında ilk defa geri kaldığını kabul eden devlet yönetimi, Batının üstünlüğünü kabul etmekle beraber kendi eksikliklerini göz ardı etmiş ve hızlı bir Batı taklitçiliğine soyunmuştur. Bu anlamda Osmanlı Devleti'nde yenileşme hareketleri özellikle III. Selim'in tahta geçmesiyle kendisini göstermeye başlamıştır.⁷ Nisan 1789'da Fransız Devriminin arifesinde tahta oturan III. Selim devletin çok büyük değişimlere ihtiyacı olduğunu fark etmiştir. Devletin başına geçtikten sonra yaptığı birçok değişiklik olmasıyla birlikte ilk olarak askeri alanda yaptığı ıslahatlarla adından söz ettirmiştir. Devletin savaşlarda yenilmesinin sebebi olarak askeri eksiklikleri gören III. Selim, 1793 yılında Nizam-ı Cedit adında yeni bir ordu kurmuştur.²

III. Selim'in yaptığı ıslahatlara bakıldığında askeri alanda topçuluk, istihkâm, gemicilik ve bunlarla alakalı eğitim veren batı tarzında okulların açıldığı görülür. Padişahın bu girişimlerinde en büyük destekçisi Fransa'dır. Eğitim ve öğretim için Fransa'dan eğitimciler getirilmiş, çoğu Fransızca olan kitaplar kütüphanelerdeki yerlerini almış ve Fransızca, okullarda yabancı dil olarak okutulmaya başlanmıştır (Lewis, 2010;s.83). Buradan şu sonucu çıkarmak mümkündür ki; Osmanlı Devleti'nin ıslahatlar için yönünü Batı'da Fransa'ya çevirmesi bir tesadüf olmamıştır. Fransız İhtilali ile birlikte Fransa'da geniş çaplı ıslahat hareketleri başlamıştır. Bu nedenle gelişim ve değişime muhtaç olan Osmanlı için Batı'dan hazır alınan yeniliklerin doğru ve pratik bir yöntem olduğu düşünülebilir.

Yenileşme hareketleri çerçevesinde yönünü Fransa'ya dönen Osmanlı Devleti'nde, açılan okulların ve getirilen hocaların da etkisiyle eğitim ve bilgi alanında da artık Fransa ile paralel hareket etme çabası içerisine girilmiştir. Bu durum ilerde Tanzimat fermanı ve Fransa'ya gönderilen öğrenciler vasıtasıyla daha da perçinlenerek devam edecektir. Bu açıdan bakıldığında eğitimle birlikte düşünce dünyamızda da farklı akımların, sistemlerin kendisini göstermeye başladığı bir dönem ortaya çıkmıştır. Özellikle Fransa'ya eğitime gönderilen öğrenciler vasıtasıyla yeni düşüncelerin aktarımı hızlanmıştır. Bu dönemde Fransa'da doğup ülkemizde de etkili olan en önemli akım pozitivistizmdir. Bu makalemizde ele alacağımız "pozitivist akıl" kavramından kastımız, Auguste Comte tarafından sistemli hale getirilen pozitivistizm akımı ve onun düşünce dünyamızdaki yansıması olacaktır.

1.1. Pozitivistizm: Tanımı ve Tarihsel Süreçteki Seyri

İngilizce (positivism); Fransızca (positivisme)ve Almanca (positivismus) olarak karşımıza çıkan pozitivistizm kavramı "pozitif" kelimesinden türetilerek oluşturulmuş bir kavramdır. Pozitif

² Kelime olarak "yeni düzen" anlamına gelmekle beraber, F.Devellioğlu "Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat" adlı eserinde kavramı, "yeni kanun, yeni sistem asker" olarak tercüme etmiştir. Kelimelerin yalın ve bireysel anlamları itibariyle 'yeni' ve 'düzen' olarak çevrilmeleri mümkün olsa da asıl itibariyle askeri alanda yapılan bir yenilik olması hasebiyle 'yeni düzen asker' olarak çevirmek ve anlamak daha isabetli olacaktır.

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, S. (1998). Babamın Arkadaşları, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Bacon, F. (1999). Novum Organum, (Çev.) AKKAŞ, S. Ö., Ankara, Doruk Yayınları.
- Bolay, S. H. (2008). Türkiye’de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.
- Bolay, S. H. (2007). Türk Düşüncesinde Gezintiler, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.
- Cevdet, A. (2009). Fünun ve Felsefe Sanihaları, (Yayına Haz.) YANIK, N.-UTKU, A., Konya, Çizgi Kitabevi.
- Cevdet, A. (2008). İctihad’ın İctihadı, (Yayına Haz.) GÜNDÜZ, M., Ankara, Lotus Yayınevi.
- Cevizci, A. (2013). 17. Yüzyıl Felsefesi, İstanbul, Say Yayınları.
- Cevizci, A. (2010). Felsefe Sözlüğü, İstanbul, Paradigma Yayıncılık.
- Comte, A. (2001). Pozitif Felsefe Kursları, (Çev.) ATAÇAY, E., İstanbul, Sosyal Yayınları.
- Comte, A. (1986). Pozitivizm İlmihali, (Çev.) ERMAN, P., İstanbul, Milli Eğitim Basımevi.
- Cornforth, M. (2009). Pozitivizme ve Pragmatizme Karşı Felsefeyi Savunmak, (Çev.) OK, T., İstanbul, Evrensel Basın Yayın.
- Çapku, A. (2013). “Batıcılık Düşüncesi Çerçevesinde Abdullah Cevdet’te Din-Bilim-Felsefe İlişkisi”, Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi, s.24., İstanbul.
- Descartes, R. (2000). Metot Üzerine Konuşma, (Çev.) MESUT, İ. E., Erzurum, Babil Yayınları.
- Hanioglu, Ş. (1988). “Abdullah Cevdet”, sf.91., TDV İslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Işın, E. (1985). “Osmanlı Materyalizmi”. Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, c.2, sf.363, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Karaca, N. (2008). Pozitivizmin Erken Cumhuriyet Dönemine Etkisi, Ankara, Anı Yayıncılık.
- Kaygı, A. (1992). Türk Düşüncesinde Çağdaşlaşma, Ankara, Gündoğan Yayınları.
- Korlaelçi, M. (2002). Pozitivizmin Türkiye’ye Girişi, Ankara, Hece Yayınları.
- Levis, B. (2010). Modern Türkiye’nin Doğuşu, (Çev.) BOĞAÇ, B. T., Ankara, Arkadaş Yayınevi.
- Meriç, C. (1998). Jurnal 1, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Odunkıran F., Tuncer, M., ve Alpaydın B. (2016). Hükümdar ve Edebiyat, İstanbul, Akademi Titiz Yayınları.
- Özbilgen, E. (1994). Pozitivizmin Kıskaçında Türkiye, İstanbul, Ağaç Yayıncılık.
- Özgül, O. (1991). Pozitivizm Ya Da Mantık Olarak Felsefe, İstanbul, Us Yayıncılık.
- Uçar, R. (2012). “Abdullah Cevdet’in Din Anlayışı”, Toplum Bilimleri Dergisi, s.11., İstanbul.

- Ural, Ş. (2006). Pozitivist Felsefe, İstanbul, Say Yayınları.
- Ülken, H. Z. (2010). Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi, İstanbul, Ülken Yayınları.
- Von Aster, E. (2004). Fransız İhtilali’nin Siyasi ve Sosyal Fikirleri, (Çev.) ŞENEL, Ş., Ankara, Phoenix Yayınevi.
- Weber, A. (1998). Felsefe Tarihi, (Çev.) ERALP, H. V., İstanbul, Sosyal Yayınları.
- Yardımcı, A. B. (2018). "Bilimde Sınır Çizme Problemi: Popper, Lakatos, Kuhn ve Sonrası", Basılmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Yardımcı, A. B. (2018). "An Analysis of the Demarcation Problem in Philosophy of Science and its Application to Homeopathy". Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi (FLSF), (25).